

Dr. Nagy Erika¹ – Dr. Timár Judit²

A városmegújítás társadalmi következményei Európában

2008 őszén érzékelhető készülődés tapasztalható a „nyugati” geográfusok egy csoportja körében: konferenciákat és köteteket szerveznek a kelet-közép-európai rendszerváltások 20. évfordulójának megünneplésére. Ez az ünneplés persze inkább egy „apropó” arra, hogy összegezzék a régióban folytatott két évtizedes kutatásaik eredményeit. Kérdésfeltevésük legtöbbször elméleti jellegű, s egy korábban elkezdett vitát folytat, vagy próbál annak végére pontot tenni (lásd pl. BRADSHOW, M. – STENNING, A. 2004; STENNING, A. – HÖRSCHMANN, K. 2008). A posztoszocialista átmenet természetét, meglétét vagy befejezettségét, értelmezési kategóriaként való használhatóságát „bogozzák” a térfolyamatok tanulmányozásán keresztül, illetve megismerésük érdekében.

Ezzel szemben „mi”, az érintett régió társadalomföldrajzosa – részben nagyon is érthető okokból – eddig elsősorban e térfolyamatok, átalakuló térformák felmérésével, elemzésével, a korábbi tabu-témák „felszabadításával” voltunk elfoglalva. A fentiekhez hasonló elméleti vitákat épp csak, hogy elkezdjük – már, ha valós vitákról egyáltalán beszélhetünk. Pedig a magyarországi városkutatásban előzménye is volt a ma olyannyira aktuális kérdéseknek. SZELÉNYI IVÁN (KONRÁD GYÖRGGYEL együtt 1971) ENYEDI GYÖRGGYEL (1984) szemben a kelet-közép-európai országok urbanizációjának „szocialista” modellje mellett tette le voksát. A posztoszocialista hatások végiggondolása ezért elsősorban számára volt elkerülhetetlen. 1990-es évek közepi értékelése szerint: „a szocialista városfejlődés számos vonása gyorsan szertefoszlik,....minél nagyobb e társadalmakban a piac (a magán szektor) szerepe, annál kevésbé fognak különbözni városaik a nyugatiaktól ...” (SZELÉNYI I. 1996: 288).

Talán mert néhány városkutató az 1980-as évekbeli budapesti tapasztalatai alapján már beszámolt egy „szocialista” vagy „irányított” dzsentrifikáció létezéséről (CSÉFALVAY Z. – POMÁZI I. 1990; HEGEDÜS J. – TOSICS I. 1991; LICHTENBERGER, E. et al. 1995), e térbeli-társadalmi-gazdasági átalakulás gyors kibontakozása miatt hamarosan már úgy merülhetett fel a kérdés, hogy megteremtődtek-e a feltételei egy „nyugati típusú” dzsentrifikációnak (KOVÁCS Z. 1990; BELUSZKY P. – TIMÁR J. 1992). Magunk már jóval frissebb, az elmúlt években a hazai középvárosokban folytatott kutatásaink során még felleltük az államszocializmus nyomait a dzsentrifikációban (TIMÁR J. – NAGY E. 2007). Ezek közé tartozik, hogy – az egész régióban – a városok globális tőkeáramlásba történő integrálódása egyszerre zajlott az ingatlanpiac működési kereteinek kialakulásával; ugyancsak szinte egyszerre robbant ki a dzsentrifikáció a szuburbanizációval; sajátos módon termelődtek ki e térfolyamat aktív szereplői. Ezek a posztoszocialista jellemzők azonban a politikai, gazdasági, társadalmi átmenet immáron befejezett folyamataihoz kötődtek, s az utóhatások közül jószerével csak az antidzsentrifikációs mozgalmak jelenlétének hiánya érzékelhető. A lényegi okokat tekintve azonban nem beszélhetünk a dzsentrifikációnak egy határozottan elkülöníthető „posztoszocialista” változatáról: azt ugyanolyan lokális piacon érvényesülő törvényszerűségek és globális politikai-gazdasági változások hívják életre Magyarországon is, mint a kapitalista világban másutt. Hasonló természetűek a dzsentrifikáció negatív társadalmi hatásai is, s – a kritikai földrajzi megközelítésekkel azonosulva – számunkra épp az ilyen hatások, a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének megértése jelenti a legnagyobb

¹ **Dr. Nagy Erika** MTA Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba
E-mail: nagy@rkk.hu

² **Dr. Timár Judit** MTA Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya, Békéscsaba
E-mail: timarj@rkk.hu

kihívást. Adódik tehát az újabb kérdés: mennyiben „felelős” a városmegújítást vagy kifejezetten dzsentrifikációt megcélzó lokális várospolitikát e társadalmi problémákért, mennyire képes kezelni azokat, s vannak-e magának e várospolitikának poszt-szocialista sajátosságai? Összesen 14 nyugat- és kelet-közép-európai város revitalizációs programjait, illetve gyakorlatát kutatva arra a következtetésre jutottunk, hogy bár a háttérfeltételek s a rendelkezésre álló lehetőségek részben eltérőek, a városmegújítás társadalmi hatásainak mechanizmusa azért nagyon hasonló, mert mindenütt egy neoliberális várospolitika áll mögötte, ami szabad teret enged a tőke térformáló szerepe érvényesülésének. Ezt az álláspontunkat igyekszünk az alábbiakban kifejteni, illetve érvekkel alátámasztani.

1. A városmegújítás gazdasági-társadalmi feltételrendszerei Európában

A városi társadalom konfliktusainak térbeli problémaként történő értelmezése és kezelése a modern kori európai várostörténet fontos mozzanatai. A kedvezőtlen fizikai, gazdasági, társadalmi folyamatok megváltoztatására irányuló beavatkozások – bár konkrét problémára irányultak, és lokális (társadalmi, környezeti) sajátosságokat hordoztak – a változó makrotársadalmi feltételekre adott válaszoknak tekinthetők: a fordista tömegtermelés és -fogyasztás korszakára jellemző, nagyléptékű „modernizációs” programokat a hetvenes években a környezet megóvására koncentráló paradigma váltotta fel, s a városmegújítás és a „kulturális örökség” védelme összekapcsolásával fontos európai várospolitikai elv született. A városmegújítás problémaköre az 1980-as években ismét új tartalmat kapott. A fordulat gazdasági-társadalmi hátterében:

- a globálissá váló verseny, s ennek következményeként az innovációk egyre gyorsuló üteme, a tőke- és szervezeti koncentráció, a termelés tényezőinek (tőke, munkaerő, információ) korábban nem tapasztalt, növekvő mobilitása és a szolgáltató szektor e folyamatok által ösztönzött bővülése és növekedése, (HARVEY, D. 1989; AMIN, A. 2000);
- illetve – a fenti folyamatok térbeli következményeként – a munkamegosztás globális keretek közötti történő (újra-)szerveződése állt (DICKEN, P. 2003).

E változások átértékelték az egyes városok szerepét (erőforrásait) az áramlások nemzetközi rendszerében, s e folyamat különösen érzékenyen érintette a kis- és középvárosok csoportját, mivel:

- a kevésbé diverzifikált helyi gazdasági bázis (részleges) leértékelődése sok esetben elhúzódó, mély válságot eredményezett, mert a korlátozott helyi erőforrások (tőke, munkaerő, tudás, intézményi keretek) kevesebb lehetőséget kínáltak a gazdasági megújulásra (SWYNGEDOUW, E. et al. 2002);
- a terciarizációs (egészében véve, a szerkezetváltási) folyamat a kisebb centrumok külső szereplőkkel szemben fennálló függőségét növelte (érezhetőbbé vált pl. az ingatlanpiaci válságok hatása) (BRYSON, J. et al. 2004);
- a fenti folyamatok által eredményezett térbeli átrendeződés („city”, városperemek) – a városi tér („külső”) befektetők vízióinak megfelelő alakítása – a helyi társadalom számára a kötődés (a folytonosság) gyengülését, esetleg elvesztését is jelentette.

1. *A várospolitikák Európa nyugati felén a tőkeáramlásban (a térbeli munkamegosztásban) elfoglalt helyzet megváltoztatására irányultak az 1990-es évek elejétől kezdve. Ezek a törekvések igen költséges projekteken testesültek meg, akár a tőke működési feltételeit javító, nagyléptékű műszaki vagy intézményi fejlesztésről, akár a helyi kulturális, építészeti stb. sajátosságok kiaknázásáról volt szó. Az elhúzódó gazdasági recesszió, az európai térség versenyképességének romlása ugyanakkor az állam közvetett és közvetlen szerepvállalásának*

átértékelésére (csökkentésére) készítette a nemzeti politikai eliteket (dereguláció, liberalizáció, megszorítások a közszolgáltatásokban) (BRENNER, N. – THEODORE, N. 2002).

A szak- és várospolitikákban is érvényesülő *neoliberális elvek* – nagyobb játéktér biztosítása a magánérdeknek a „közjóval” szemben – logikusan vezettek/vezetnek a kis- és középvárosi terek és a helyi sajátosságok (kulturális örökség) tőkejavakként történő értelmezéséhez, a városfejlesztés „versenyképesség” és „finanszírozhatóság” oldaláról történő megközelítéséhez (WEBER, R. 2002; HUBBARD, P. 2004). Az általunk vizsgált városok revitalizációs gyakorlatában is e praktikus szempontok érvényesülnek, s az európai városfejlesztési dokumentumokban megfogalmazott társadalmi és környezeti fenntarthatóság gyakran háttérbe szorulnak. Kutatásaink megerősítik azokat a nyugat-európai tapasztalatokat, amelyek szerint a revitalizáció sikerét a döntéshozók számára a városi terek fizikai megújulása és újrahasznosítása (funkcióváltása) jelenti, miközben megoldatlanul maradnak és/vagy újratermelődnek az elkülönülés, a kirekesztés és a (köz-) javak elosztásában (elérhetőségében) érvényesülő egyenlőtlenségek.

A városmegújítás változó társadalmi kontextusa megszabja a revitalizáció irányait, alapvető céljait és mozgásterét, tapasztalataink szerint azonban a beavatkozás kulturális és hatalmi beágyazottsága (annak szintjei) is fontosak a folyamat egésze és az eredmény szempontjából. Különösen fontos a helyi szint szerepe a nemzetállam politikai struktúrájában, (az újraelosztás rendszere, szakpolitikai kompetenciák), a tervezés kulturális környezete (nyilvánosság és részvétel; az intézményi és szabályozási keretek kifinomultsága és elfogadottsága), valamint a revitalizáció sajátos helyi feltételei (RACO, M. 2005; LOWE, M. 2005).

2. *Kelet-Közép-Európa és a Balkán poszt szocialista országaiban* a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyük (a tőkefelhalmozás megkérdészettsége), és a városmegújítás „átmeneti”, formálódó keretei miatt a revitalizáció feltételei több szempontból sajátosnak tekinthetők:

- A tőkefelhalmozás alacsony szintje miatt a térség kis- és középvárosai akut forráshiánnyal küzdenek – átengedve a térfolyamatok fölött kontrollt a külső szereplőknek (befektetőknek), illetve a nemzeti és EU-bürokráciának (az újraelosztás elveinek meghatározásán keresztül) – ugyanakkor e települések elosztási rendszerben elfoglalt pozíciója csak kivételes esetben elég erős az elosztási elvek megváltoztatásához (SYKORA, L. 1999; PÁLNÉ KOVÁCS I. 1999);
- A helyi tervezés és döntéshozatal sok esetben még most is kapacitás-problémákkal küzd (szakértők hiánya), ami tapasztalataink szerint erősebben sújtja az összetett feladatokkal (konfliktusokkal) szembesülő kis- és középvárosokat;
- A városi térfolyamatok alakításának eszközei (intézményei, jogi-szabályozási keretei) a piaci nyitással párhuzamosan alakultak ki (TAYLOR, Z. 2001; BLAZEK, J. 2004), és még ma is sok a hiányosság ezen a téren;
- Az előbbi körülmény az 1990-es években lassan „tisztuló” tulajdonjogi kérdésekkel (kárptólás, lakásprivatizáció) együtt kedvezett a spekulatív befektetéseknek, amelyeket ösztönöztek a régióbeli piaci reformok (a másodlagos földjáraadék növekedése) és az európai ingatlanpiacok pangása is, így a térség kisebb városai is gyorsan (és felkészületlenül) váltak a nemzetközi tőkemozgások színtereivé (SYKORA, L. 1999; TIMÁR J. – NAGY E. 2007);
- A revitalizáció sajátos kulturális közegének fontos összetevője a régióban a tervezéssel (általában véve: az állami beavatkozással) szembeni ellenszenv (különösen az 1990-es években); ugyanakkor csak lassan formálódtak (formálódnak) a térfolyamatok fölötti (lokális) társadalmi ellenőrzés normái és mechanizmusai (LICHTENBERGER, E. et al. 1995; PÁLNÉ KOVÁCS I. 1999; BOZÓKI A. 1999).

Kutatási tapasztalataink szerint a revitalizáció átmenetben gyökerező, sajátos feltételei (problémái) a beavatkozás piaci alapú modelljének alkalmazására ösztönözték a helyi döntéshozókat. Ráadásul – mint arra számos korábbi kutatás is rávilágított – a gazdaság szerkezet-váltás és az átmenet krízise után a nemzeti szintű politikákban bekövetkezett neoliberális fordulat negatív hatásai elmélyítették a társadalmi különbségeket, s az ezzel járó problémák (munkanélküliség, szegénység, polarizáció, kirekesztés és szegregáció) kezelése is a lokális szintre hárult. Kérdés, hogy ha a kelet-közép-európai kis- és középvárosokban is egy neoliberális politika irányítja a revitalizációt, az milyen hatással van a helyi társadalmi viszonyokra, s a társadalmi egyenlőtlenségek (újra)termelése mennyire tekinthető a poszt szocializmus körülményei között sajátosnak.

2. Revitalizációs programok mint a térbeli-társadalmi struktúrák alakításának eszközei

Az INTERREG.III. CADSES.B. Hist.Urban program keretében együttműködő városok revitalizációs tevékenységének tanulmányozása kiváló lehetőséget adott a kelet–nyugat típusú összevetésekre, a poszt szocialista sajátosságok keresésére. A helyi várospolitikai társadalmi problémákhoz való viszonyát, a revitalizációval megoldani kívánt vagy épp az által gerjesztett problémákra, konfliktusokra adott válaszok hasonlóságait és különbségeit jól példázza Regensburg, Graz, Arad és Sopot esete (lásd. HIST.URBAN BASE-LINE STUDY 2007; HIST.URBAN TRANSNATIONAL MANUAL 2008).

Regensburg szervezett városmegújítási programjai még a II. világháború utáni jóléti rendszer időszakában indultak, s az 1980-as évektől a gazdasági növekedés és átstrukturálódás, a demográfiai – s részben szociális – problémák nyomására új mederbe terelődtek. Az önkormányzat – tulajdonosi szerepében – kísérleti beruházásokkal, a már 1967-ben alakított fejlesztési társaság tevékenységével direkt és indirekt módon is ösztönözte a revitalizáció kiteljesedését: korai lépéseivel serkentette az ingatlanárak magasba szökését, utat nyitva a magánbefektetők számára. A közpénzekkel együttműködő magántőke – elsősorban sikeres helyi befektetők – növekvő bekapcsolódására épülő neoliberális várospolitikával irányított városmegújítás vált egyeduralgoddá, ezzel azonban új konfliktusok is felszínre kerültek. A döntéshozó az integrált revitalizációt mindezzel együtt kifejezetten sikeresnek ítélik, annak „társadalmi elfogadottságára”, „a résztvevők érdekeinek konszenzuson nyugvó beintegrálására” hivatkozva. Az „érdekeltek” bevonására valóban jól működő szervezeti keretet alakítottak ki: stratégiai szövetségben működik együtt az önkormányzat, a befektetők, a kisvállalkozók és azok érdekvédelmi szervezetei, az ingatlantulajdonosok, bankok és a helyi média. Kutatásunk során azonban az „érdekeltek” körébe egyszer sem sorolták be a revitalizált városrészekből lakóként és/vagy fogyasztóként kiszoruló alacsony társadalmi státuszú regensburgiakat, bevándorlókat. Mint azt magyarországi empirikus vizsgálatok is kimutatták, a „város” nevében cselekvő döntéshozók gyakran meglehetősen szűken értelmezik a város társadalmának fogalmát (TIMÁR J. – NAGY E. 2007; BOROS L. et al. 2008).

Ezzel szemben *Graz* az „alulról jövő” kezdeményezések Nyugat-Európában is meglehetősen ritka jó példája. Míg az 1960-as években a modernizáció jegyében utat törő terciarizáció által veszélyeztetett óvárost még nem védte semmilyen „közmegegyezés”, 1972-ben egy médiakampány segítette megakadályozni egy kulturális értéket képviselő épületkomplexum lebontását. A megmozdulás sikere ráirányította a lakosság figyelmét a történelmi városközpontra, s egy százezres nagyságrendű aláírással szentesített „társadalmi revitalizációs” célok megfogalmazásával az óváros védelmének törvényerőre emelését is elérték 1974-ben. A PPP szervezeti formáit gyorsan kialakító, a '90-es években a belváros gazdasági funkcióit megerősítő revitalizációs programok azonban a „társadalmi részvétel” ellenére is térbeli társadalmi polarizációt, dzsentifikációt is magukkal hoztak. A közterek

védelmére irányuló célok ellenére megindultak a törekvések azok „privatizációjára”. A vendéglősök, kiskereskedők által a környékről kiszorítani próbált társadalmi csoportokat (a megcélzott fogyasztói körbe „nem illő” fiatalokat) művészekből álló civil csoportok vették védelmükbe, s kezdeményezték a várost az embereknek visszaadni kívánó programok szervezését.

Aradon a rendszerváltozást követő másfél évtizedben jelen voltak mindazok a sajátosságok, amelyek a neoliberais elveken nyugvó várospolitikai kialakítását ösztönözték, illetve lehetővé tették. A város nagy tömegű, a centrumban és annak szomszédságában elhelyezkedő, építészeti értékű, de pusztuló épületállománnyal rendelkezett az 1990-es években. A kárpótlás és a privatizáció eredményeként kialakuló kaotikus tulajdonviszonyok, valamint az akut tőkehiány (a tulajdonosoké és az önkormányzaté) az épületek további romlását eredményezte – a revitalizáció sürgető feladatává vált. Ugyanakkor a belvárosban meginduló „citysedés”, amelynek mozgatói elsősorban külföldi befektetők voltak, erősen felértékelte a központi fekvésű ingatlanokat, spekulációs vásárlásokat és további áremelkedést ösztönzött. Ebben a helyzetben a helyi döntéshozók számára a városi tér megújításának eszköze a funkcióváltás engedélyezése (a terciarizációs folyamat közvetett ösztönzése) volt. Mindez azonban koherens tervezési és szabályozási keretek – helyi társadalmi kontroll – híján mozaikos felújításokat, és a változó térhasználatból eredő, új konfliktusokat eredményezett. Mivel a megújulás nagyrészt a külső, elegendő tőkével rendelkező befektetők érdekeinek függvénye, a helyi vállalkozások érdekei is sérülnek (kiszorulnak e belvárosi üzlethelyiségekből), és (mint interjúinkból kiderült) a városlakók sem látják szívesen mindennapi tereik „kívülről irányított” átalakítását.

Míg Arad esetében a helyi szereplők mozgásterének szűkössége ad hoc jellegű, mozaikos revitalizációt (a piaci folyamatokra *reagáló* beavatkozásokat) eredményezett, a poszt-szocialista városokban vannak példák a versenyképesség erősítésére fókuszáló, tudatosan – neoliberais elvekre – felépített revitalizációs koncepciókra is. A helyi döntéshozók *Sopot* fürdővárosi múltját – épített környezetét, imázsát – használták fel arra, hogy egy városeggyüttes (a gdanski városrégió) kisméretű, kis alkuerejű (pl. a nagyváros növekedésével járó negatív externáliák hatásait elszennvedő) elemeként városfejlesztési forrásokat találjanak – ösztönözzék a gazdasági és a fizikai megújulást, és enyhítsék a poszt-szocialista átmenet társadalmi problémáit (pl. a munkanélküliséget). A koncepció sikeresnek bizonyult a fizikai megújításban és a fürdővárosi funkciók bővítésében. A dinamikus növekedés közvetett hatásai azonban új társadalmi konfliktusokat is eredményeztek. A helyi ingatlanárak (főleg a második otthonukat vásárló német kisbefektetők által gerjesztett) növekedése a helybelieket (elsősorban a fiatalokat) „kiszorítja” saját városukból, ugyanakkor a sopotiai mindennapi tereik „elfoglalásaként” élük meg a turizmus bővülését (pl. a fogyasztás tereinek elkülönülését). Annak ellenére, hogy a lakosság egésze pozitívan értékeli a turizmusipar neoliberais koncepciójának egyes hozadékait (a fizikai megújulást, az új állásokat stb.), a negatív hatások kiküszöbölését (a térbeli konfliktusok kezelését) még mindig az államtól várják.

Összességében elmondható, hogy a hanyatló városi terek – amelyek Kelet-Közép-Európában részben a „szocialista” város- és lakáspolitikai, részben a piaci átmenet, gazdaságiszerkezet-váltás termékei – többnyire akut, és lokális szinten megoldhatatlan problémát jelentenek a tőkehiánnyal, tudás- (tervezési) deficittel küzdő helyi közösségek számára. Ebben a helyzetben kulcsszereplővé lépnek elő a „piaci erők” – elsősorban a külső befektetők – akik számára sok esetben maguk a neoliberais várospolitikai keretekbe ágyazódó revitalizációs programok kínálnak lehetőséget vízióik megvalósításához. E programok – egészében véve, a városmegújítást a versenyképességgel összekapcsoló várospolitikák – a kapitalista társadalmakra jellemző problémákat, konfliktusokat eredményeznek. Megoldásukat mind az általunk vizsgált „nyugati”, mind a „keleti” városok

integrált revitalizációjuk céljai között meglehetősen „hátra” sorolják. Az érdekartikulációra képtelen társadalmi csoportok érdekei megjelenítésének ilyen körülmények között a szervezett civil társadalom az egyetlen letéteményese. Máig jellemző „posztoszocialista” sajátosság azonban e civil szféra gyengesége, ráadásul olyan közegben, ahol a lakosság jelentős része még mindig „felülről” vár segítséget, s feltehetőleg a konfliktusokat is másként éli meg. Többek között épp ezért volna fontos, hogy a hazai társadalomföldrajzban az eddiginél sokkal nagyobb teret kapjon a „hétköznapi élet geográfiájának” kutatása.

Irodalom

- AMIN, A. (2000) Models, Fantasies and Phantoms of Transition. In: Amin, A. ed.: Post-Fordism. Blackwell, Oxford. pp. 1–41.
- BELUSZKY P. – TIMÁR J. (1992) Changing Political System and Urban Restructuring in Hungary. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. 5. pp. 380–390.
- BLAZEK, J. (2004) The Institutional and programming context of regional development in the Czech Republic: A critique – In: Drbohlav, D. – Kalvoda, J. – Vozentilek, V. eds.: *Czech Geography at the Dawn of the Millennium*. pp. 256–266.
- BOROS L. – HEGEDŰS G. – PÁL V. (2008) A neoliberális településpolitikai konfliktusai – In: Orosz Z.–Fazekas I. szerk.: *Települési Környezet*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 196–204.
- BOZÓKI A. (1999) A demokrácia erősödésének társadalmi feltételei – In: Csefkó F. – Horváth Cs. szerk.: *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs-Baranyai Értelmisségi Egyesület, MTA RKK Pécs. pp. 295–302.
- BRADSHOW, M. – STENNING, A. eds. (2004) *East Central Europe and the Former Soviet Union. The post-socialist states*. Pearson Prentice Hall, Harlow.
- BRENNER, N. – THEODORE, N. (2002) Cities and the geographies of actually-existing neoliberalism. *Antipode*, 34(3), pp. 349–379.
- BRYSON, J. – DANIELS, P. – WARF, B. (2004) *Service Worlds. People, organisations, technologies*. Routledge, London.
- CSÉFALVAY Z. – POMÁZI I. (1990) Az irányított deszentrifikáció egy budapesti program példáján – In: Kocsis K. szerk.: *Társadalomföldrajzi Tanulmányok. Területi Kutatások 9*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest. pp. 27–37.
- DICKEN, P. (2003) *Global Shift: reshaping the global economic map in the 21st century*. Guildford, New York.
- ENYEDI GY. (1984) *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HARVEY, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*. Blackwell, Oxford, UK – Cambridge, MA.
- HEGEDŰS, J. – TOSICS, I. (1991) Gentrification in Eastern Europe: the case of Budapest. In: van Weesep, J. – Musterd, S. eds.: *Urban Housing for the Better-Off: Gentrification in Europe*. Stedelijke Netwerken, Utrecht. pp. 124–136.
- HUBBARD, P. (2004) Revenge and Injustice in the Neoliberal City: Uncovering Masculinist Agendas. *Antipode* 36(4), pp. 665–686.
- KONRÁD GY. – SZELÉNYI I. (1971) A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság* 12, pp.19–35.
- KOVÁCS Z. 1990: A posztfordizmus hatása a nagyvárosok társadalmára –. In: Kocsis K. szerk.: *Társadalomföldrajzi Tanulmányok. Területi Kutatások 9*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest. pp. 73–84.
- LICHTENBERGER, E. – CSÉFALVAY Z. – PAAL, M. (1995) *Várospusztulás és -felújítás Budapesten*. Magyar Trendkutató Központ, Budapest
- LOWE, M. (2005) The Regional Shopping Centre in the Inner City: A Study of Retail-led Urban Regeneration. *Urban Studies* 42(3), pp. 449–470.
- PÁLNÉ KOVÁCS, I. (1999) *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- RACO, M. (2005) Sustainable Development, Rolled-out Neoliberalism and Sustainable Communities. *Antipode* 37(2), pp. 328–347.
- STENNING, A. – HÖRSCHLMANN, K. (2008) History, geography and difference in the post-socialist world: or, do we still need post-socialism? *Antipode* 40(2), pp. 312–335.
- SWYNGEDOUW, E. – MOULAERT, F. – RODRIGUEZ, A. (2002) Neoliberal Urbanization in Europe: Large Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode* 34(3), pp. 542–577.
- SYKORA, L. (1999) Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies* 14(5), pp. 679–701.

- SZELÉNYI, I. (1996) Cities under Socialism – and After – In: Andrusz. G. – Harloe, M. – Szelényi I. eds.: Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies. Blackwell, Oxford. pp. 286–317.
- TAYLOR, Z. (2001) Retail restructuring in the Polish transitional economy. Tijdschrift voor economische en sociale geografie 92(2), pp. 185–201.
- TIMÁR J. – NAGY E. (2007) A középvárosi dzsentrifikáció társadalmi hatásai a posztszocialista Magyarországon. – In: Enyedi Gy. szerk.: A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp. 293–319.
- WEBER, R. (2002) Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment. Antipode 34(3), pp. 517–540.
- HIST.URBAN BASE-LINE STUDY (2007) <http://www.histurban.net/downloads/publications.html>
- HIST.URBAN TRANSNATIONAL MANUAL (2008) <http://www.histurban.net/downloads/publications.html>